

TÜRKİYE
İNSAN HAKLARI
HAREKETİ
KONFERANSI

Kızılcahamam, Ankara
25-26 Kasım 2000

NIHAİ RAPOR
VE
SONUÇ BİLDİRGESİ

Sosyal ve Ekonomik Haklar
Kültürel Haklar ve Azınlıklar Sorunu
Zorunlu Göç Sorunu
Cezaevlerinde İnsan Hakları
İnsan Hakları ve Medyanın Rolü

NIHAİ RAPOR VE SONUÇ BİLDİRGESİ

1998 yılından beri düzenli olarak toplanmakta olan Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansının genel amacı, Türkiye insan hakları savunucularının, insan hakları kavramının ve hareketinin bazı sorunlarını tartışması ve bu tartışmanın temelinde de, geleceğe yönelik bazı belirlemeleri yapması için bir platform oluşturmaktır. Konferans, İHD ve TİHV'in düzenleyici olarak görev almasına karşın, özerk ve kalıcı bir yapı geliştirmiştir.

Türkiye insan hakları hareketi, bir yandan yakıcı ve acil olarak eyleme geçmeyi gerektiren bir gündemin baskısı altında bulunurken, bir yandan da insan haklarını kavramsal açıklığa ve düşünsel zenginliğe ulaştırma ihtiyacını hissediyor. Kavramsal açıklık, düşünsel sağlamlık, gündeme ve sorunlara müdahale edebilmenin bir koşulu olmaktan öte, ona teslim olmamanın bir güvencesidir.

1999 yılında düzenlenen İnsan Hakları Hareketi Konferansında üzerinde durulan bu saptamalar, 2000 yılında düzenlediğimiz Konferansa ışık tutmuştur. 2000 yılı Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansının çalışma konuları, insan haklarıyla ilgili kavramsal-kuramsal tartışma ufku genişletmeyi, buna bağlı olarak acil sorunlarla ilgili somut, özgül bir üretimi hedefleyerek saptanmıştır. İnsan hakları hareketinin kurumsal ortamının yanı sıra, insan haklarına duyarlı çevrelerin, varolan kuruluşlarda yer almayan insan hakları aktivistlerinin ve akademisyenlerin katılımı teşvik edilerek, bu arayış toplantı bileşimlerine de yansıtılmaya çalışılmıştır.

Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansının yol gösterici ilkeleri şöyledir:

Genel İlkeler

1. Konferansımız, insan haklarını, insan onurunu her insanda gerçekleştirmeyi amaçlayan eylem ilkeleri ve bu ilkelere dayanan normlar olarak tanımlamaktadır.

1.1 İnsan haklarının bütünselliği, devredilemezliği ve insan türünün her üyesinin haklarda ve insan onuruna sahip olmada eşitliği, insan hakları hareketi için vazgeçilemez ilkelerdir.

1.2 İnsan hakları aktivistlerinin faaliyetlerini belirleyen en üstün ilkeler insan haklarıdır.

1.3 Devletlerin yasaları ve hükümetlerin uygulamaları, insan hakları ilke ve normlarına göre belirlenmeli ve değerlendirilmelidir.

2. Konferansımız, insan haklarının, yalnızca hukuksal ve siyasal düzenlemelerin değil, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda da belirleyici olması gerektiği ilkesini vurgulamaktadır. İnsan hakları savunucuları, global düzeydeki ve devletlerdeki bütün gelişmeleri, insan haklarına etkileri bakımından değerlendirmek ve tutumlarını bu bakımdan belirlemekle yükümlüdür.

3. Konferansımız, insan haklarının korunması ve gerçekleştirilmesi bakımından, uluslararası ve iç barış ile demilitarizasyonun ve yeryüzünün çevresel koşullarının etkin korunmasının temel önkoşulları olduğunu kabul etmektedir.

2000 yılında, Konferansı oluşturan beş çalışma grubu, şu sorunları ele almıştır:

- **Sosyal ve ekonomik haklar:** "Globalleşme" süreciyle birlikte korkunç boyutlara ulaşan yoksulluk sorununun, "üçüncü kuşak insan hakları" olarak tanımlanagelen sosyal ve ekonomik hakların, insan haklarının bütünselliği içinde asli bir önemle ele alınması gerektiğinden hareketle oluşturulan bu çalışma grubu, Ayşe Tatar (oturum yöneticisi), Nermin Yavlal, Cavit Olgun, İsmail Boyraz, Cüneyt Ozansoy, Engin Sezgin, Nejat Taştan, Semih Temiz ve Tayfun Görgün'ün katılımıyla toplandı; İzzettin Önder bir bildiriyle katkıda bulundu.

- **Kültürel haklar ve azınlık sorunu:** Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinin daha yoğun olarak tartışma konusu haline getirdiği bu hem tarihsel hem güncel sorun alanındaki kavramsal muğlaklıkları gidermeye yönelik olarak kuramsal düzeyi yüksek bir

tartışma yürüten çalışma grubunda Mithat Sancar (oturum yöneticisi), Suavi Aydın, Abdullah Kaygı, Yılmaz Ensaroğlu, Kadir Cangızbay, Ömer Laçiner, Selahattin Esmer, Sezgin Tanrıku, Hrant Dink, Sema Kılıçer, Sedat Aslantaş, Selim Ölçer yer aldı.

- **Zorunlu göç:** Bizzat bir insan hakları ihlali ve bir dizi hak ihlalinin sebebi olan, buna karşın kamuoyunda geniş bir duyarsızlık konusu olarak gözden kaçan, farkında olunmayan kitlesel zorunlu göçü sosyal, ekonomik, psikolojik, hukuksal, siyasal boyutlarıyla ele alan çalışma grubuna Feray Salman (oturum yöneticisi), Bülent Peker, Necmettin Salas, Rıfat Dağ, Remzi Azizoğlu, Osman Baydemir, Atilla Göktürk, Helmut Oberdiek, Naci Temeltaş, Mahmut Ortakaya, Mahmut Özgür, Necdet İpekyüz, Mehmet Barut, Nebahat Akkoç, Tahir Elçi, Neşe Şahin ve Fahrettin Güzel katıldılar.

- **Cezaevleri:** 2000 yılı gündeminin en yakıcı insan hakları sorunlarından biri olan "F Tipi" cezaevleri konusuna yoğunlaşan, ancak bu sorunu bütünsel bir kavramsal analiz çerçevesi içinde ele alan çalışma grubunda, Sezai Berber (oturum yöneticisi), Zeki Rüzgar, Aydın Erdoğan, Meryem Erdal, Yasemin Özdek, Metin Bakkalçı, Mehmet Bekaroğlu, Coşkun Üsterci, Şenal Sarıhan, Berivan Kutlay tartışmalara katıldı; Yıldız Temurtürkan bildiriyle katkı sundu.

- **Medya:** Medyanın düşünce özgürlüğüyle ilişkisini, insan hakları ihlallerini, bu ihlallerin nedenlerini ve çözüm önerilerini tartışan çalışma grubu, Tanıl Bora (oturum yöneticisi), Fevzi Argun, Kemal Can, Ruşen Çakır, Rahmi Yıldırım, Ahmet Hakan Coşkun, Metin Aksoy, Kamil Tekin Sürek, Ümit Kıvanç, Amberin Zaman, Harun Tepe'nin katılımıyla toplandı; L. Doğan Tılıç ve Tuğrul Eryılmaz bildirileriyle katıldılar.

25-26 Kasım 2000 tarihlerinde Kızılcahamam'da gerçekleştirilen buluşma, Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansının kurumlaşmasında önemli bir adım oldu.

2000 yılı Konferansının grup raporlarına dayalı olarak varmış olduğu sonuçlar aşağıda sunulmuştur:

1. Sosyal ve Ekonomik Haklar

Sosyal ve ekonomik haklar, hem normatif düzenlemelerde, hem de temel hakları korumaya yönelik çalışmalarda dünya ölçeğinde ihmal edilmektedir. Sosyal ve ekonomik haklara ilişkin olgusal çalışmaların sonuçlarına göre, gelir dağılımındaki adaletsizlik, "akıl çağı" olarak adlandırılan 20. yüzyılın sonunda birçok ülkede "çılgınlık" boyutlarına ulaşmıştır. Örneğin, Birleşmiş Milletlere bağlı uzmanların saptamalarına göre, yoksulluk dünyada insan hakları ihlallerinin birincil nedenini oluşturmaktadır. Yoksulluğun yol açtığı/kapsadığı insan hakları ihlallerinin boyutları, insan hakları aktivistlerinin acil gündeminde bulunan "yargısız infaz", "kaybetme" ya da "işkence" gibi ihlaller kadar yıkıcı olmakta ve çok daha geniş insan kesimlerini etkilemektedir. BM Genel Sekreteri Kofi Annan, "Yoksulluğun Ortadan Kaldırılması Uluslararası Günü" dolayısıyla 17 Ekim 2000 tarihinde yaptığı konuşmada, dünya nüfusunun neredeyse yarısının günde 2 dolardan daha az bir gelire yaşamak zorunda olduğunu açıklamıştır. Dünya Bankası tarafından oldukça tutucu ölçütlere dayanılarak tanımlanan bu keyfi yoksulluk sınırının sadece gelir düzeyi açısından ortaya koyduğu durum, 3 milyara yakın insanın her gün karşı karşıya kaldığı aşağılanma ve yaşadığı çaresizliği açıklamak için yeterli değildir. Son yirmi yıldır gerek hükümetler gerek uluslararası kuruluşlar tarafından yoksulluğun ortadan kaldırılması amacıyla uygulandığı iddia edilen politikalar ya da açılan kampanyalar ise, yoksulların yaşamını iyileştirmek açısından hemen hemen hiçbir sonuç doğurmamıştır.

Küreselleşmenin çalışma yaşamı açısından yarattığı sonuçlar da benzer bir tabloya işaret etmektedir. "İstihdamda, ücretlerde ve çalışma sürelerinde esneklik getirme" amacıyla yapıldığı öne sürülen yeni düzenlemeler, işsizlerin ve dolayısıyla yoksulların sayısının artmasından başka bir sonuç doğurmamıştır. Çalışma ve iş güvencesi haklarının bu biçimde ihlal edilmesiyle örgütlenme ve toplu

pazarlık hakları da giderek etkisizleştirilmektedir. Çocuk işçiliği, istihdamda ayrımcılık ve kadın emeğinin istismarı hızla yaygınlaşmaktadır. Giderek kötüleşen iş sağlığı ve iş güvenliği nedeniyle, iş kazaları ve meslek hastalıkları artmaktadır. Sosyal güvenlik sistemleri özel emeklilik fonlarına dönüştürülerek zayıflatılmakta, kayıt dışı çalışma herhangi bir sosyal güvenlik sisteminden yararlanma olanağı bulamayanların sayısının artışıyla sonuçlanmaktadır.

Uluslararası kuruluşlar tarafından hükümetlerin önüne 2000 yılında "herkes için sağlık" hedefi konmuştur. Ne var ki, 2000 yılına gelindiğinde, bu konuda da belirgin iyileşmeler gözlenmemektedir. Sağlık alanında da özel sektörün rolünün giderek artması, sağlık hizmeti sunumunda "hakkaniyet" ve kaynak tahsisi konularını daha da tartışılmalı hale getirmiştir. Bunların yanı sıra, kentleşme ve çevre kirliliği insan sağlığını global düzeyde tehdit eden boyutlara ulaşmıştır.

Diğer taraftan, yoksulluğun ortadan kaldırılmasıyla ilgili yapılan olgusal çalışmalar, dünya ölçeğinde yaratılan toplam gelirin sadece binde 5'inin -ya da gelişmiş ülkelerin ulusal gelirlerinin yüzde 1'inin ayrılmasıyla, dünya ölçeğinde yoksulluğun ortadan kaldırılabilceğini, en azından yoksulların büyük bir bölümünün temel ihtiyaçlarının karşılanabileceğini göstermektedir. Sonuç olarak, sosyal ve ekonomik hakların ihlal edilmesi, korunmaması ve iyileştirilmemesini "kaynakların yetersizliği" gerekçesiyle açıklamak mümkün görünmemektedir.

4. Konferansımız, Evrensel Bildirgede ilan edilen "insan haklarının bütünselliği" ilkesine aykırı olarak, "sosyal, ekonomik ve kültürel haklar" başlığı altında ele alınan haklara dahil edilen temel hakların, diğer insan haklarından tamamen yalıtılarak ele alınmasının ve bu temel hakların korunması için yeterli normatif düzenlemelerin yapılmamasının sonuçlarına dikkat çekmektedir. Merkezinde insanın değil "sermayenin özgürlüğü" olan küreselleşme süreci, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası,

Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar aracılığıyla, tek tek ülkelerin içinde buldukları durum göz önüne alınmaksızın dayatılmakta; ekonomik, sosyal ve kültürel haklar güvence altına alınmamaktadır.

5. Uluslararası insan hakları belgelerinde bazı kavramsal karışıklıklar ve çelişkiler bulunmaktadır. Bu karışıklıklar ve çelişkiler, ekonomik ve sosyal hakların korunması ve iyileştirilmesi açısından sorunlara yol açmaktadır. Ayrıca, bu durum, globalleşmenin baş aktörlerine ve hükümetlere, kendilerini söz konusu belgelerdeki belirsizlik ve boşluklara dayanarak haklı çıkarma zemini sağlamaktadır.

6. Özellikle "gelişmekte olan ülkeler" olarak adlandırılan ülkelerde, sosyal ve ekonomik alandaki insan hakları ihlallerinin temel nedeni, global ekonomik ve sosyal adaletsizliktir. Ne var ki, söz konusu ülkelerin hükümetleri de, global adaletsizliği gerekçe göstererek ve kaynak yetersizliğini öne sürerek, sosyal ve ekonomik haklar alanında iyileştirme olanaklarına sahip oldukları durumlarda bile, bu yönde adımlar atmamayı seçmektedirler.

7. Konferansımızın saptadığı sorunlardan biri de, insan hakları örgütlerinin, çoğu zaman pratik zorunluluklar nedeniyle, temel hakların sadece bir bölümünü oluşturan yaşam hakkı, temel özgürlükler ve kişi güvenliğine ilişkin konularda çalışmalar yürütüp, temel hakların diğer bölümünü oluşturan sosyal ve ekonomik haklar konusunda yeterli çalışmalar yürütmemeleridir.

8. Sosyal devlete yönelik küresel düzeydeki saldırıların sosyal ve ekonomik haklar alanında doğurduğu erozyon, kamu hizmetlerinin giderek "güvenlik" alanıyla sınırlı kalmasıyla, "kamu yararı" kavramının ise egemen iktisat ideolojisinin bir dogması olan "serbest piyasa" kavramının boyunduruğu altında tartışılmasıyla sonuçlanmaktadır. Ancak, kamusal alana sahip çıkmak, salt bu saldırılara karşı geliştirilen reaksiyoner eleştirilerle sağlanamaz. Hasrın

yanlışıları üzerine kurulu bir reddiye dilini, piyasanın dilinin karşısında konumlandırmak tek başına yeterli değildir.

9. Kamusal alana sahip çıkmak için, alternatif projeler geliştirebilen bir kurucu iradenin oluşturulması gereklidir. Bu da, "ya piyasa ya devlet" ikilemini aşmayı, kamu hizmetini hangisine terk etmek gerektiğine yönelik kısır gündemi değiştirmeyi gerektirmektedir. Bunun yolu ise, toplumu kamu hizmetlerinde "kullanıcılar" ya da "tüketiciler" konumunda nesneleştirmeyen, onları bu alanın asıl sahibi yapan yeni bir kamu ve kamu alanı tarifinden geçmektedir. Böylesi bir alan, meşruiyetini temel insan hakları ilkelerine bağlı toplumsal bir iradeye dayandıran; gönüllü katılımlarla oluşan; tercihleri özgür bir diyalogun sonucunda oluşmuş bireyleri, kurucu iradenin özneleri haline getiren bir nitelikte olacaktır.

10. Konferansımız, yukarıdaki değerlendirmeler ışığında, şu önerilerde bulunmuştur:

10.1. Türkiye insan hakları örgütleri, ekonomik ve sosyal haklar alanındaki çalışmalarını geliştirmelidir.

- Sosyal ve ekonomik hakların her birinin kendi başına kapsamlı bir alan olduklarını da dikkate alarak,, Sosyal ve Ekonomik Haklar ile ilgili atölye çalışmalarına süreklilik kazandırılmalı ve oluşturulan çalışma grupları:

- Öncelikle insan hakları kuruluşlarının sosyal ve ekonomik haklar alanında duyarlılığının ve birikiminin artırılması amacıyla, sosyal ve ekonomik haklar olarak adlandırılan hakların her birine ilişkin kavramsal çalışmalar yürütmeli;

- Türkiye özelinde söz konusu haklara ilişkin kavramsal ve olgusal çalışmalar yapmalı;

- Ekonomik ve sosyal hakların tanımlanması ve pratikte bu hakların tek tek hangi ülkelerde ve ne ölçülerde gerçekleştirilebileceği konularında dünya çapında büyük etkiye sahip olan Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşların, kuruluş amaçları ile uyguladıkları

programları ve bu alandaki diğer uluslararası belgeleri, temel insan haklarına uygunluk açısından kapsamlı olarak değerlendirmeli;

- Sosyal ve ekonomik hak ihlalleri konusunda, uluslararası ve bölgesel yargı ve devlet mekanizmalarının işletilmesi amacıyla somut çalışmalar yürütmelidir.

10.2. Bu alanda çalışan örgütler arasında küresel ve bölgesel düzeyde dayanışma ve tartışma platformları oluşturulmalı, varolan platformlara etkin katılım sağlanmalıdır. Özellikle,

- Güneyli insan hakları örgütleri ve diğer ilgili kuruluşlarla işbirliği ve dayanışmanın geliştirilmesi yönünde somut adımlar atılmalı;

- Çalışmalarını daha çok temel hakların sadece bir bölümünü oluşturan yaşam hakkı, temel özgürlükler ve kişi güvenliğine ilişkin konularla sınırlama eğiliminde olan Kuzeyli insan hakları örgütlerinin, "insan haklarının bütünselliği" ilkesinden hareketle, sosyal ve ekonomik hakların savunulması konusunda her platformda dikkatleri çekilmelidir.

II. Kültürel Haklar ve "Azınlık" Sorunu

11. Konferansımız, öncelikle tartışmaları belirleyen kavramlara açıklık getirme ihtiyacı olduğunu belirledi. Konferansımız, **kültür** kavramının, insanı insan yapan temel özelliklerin, temel insan olanaklarının gerçekleşmesine yönelik etkinlik ve ürünlerden oluşan dinamik bir süreç olarak tanımlanması gerektiği sonucuna varmıştır. Tarihsel insan deneyiminin ürünü olan tek tek kültürler arasındaki birleştirici bağ, her birinin insanın doğal belirlenmişliğinin ötesine geçme yolundaki çabalarının ürünü olmalarıdır.

12. Konferansımız, küreselleşme bağlamında dolaşıma giren **çok kültürlülük** kavramlaştırmasının, bir kültürel çeşitlilik ve zenginleşme çağrışımı yapıyor görünse de, esasen insanların çoğunluğunu birtakım "ast" kültürler içine hapseden ve bunların üzerinde belirli bir kesimin ayrıcalıklar dünyasını yaratan

küresel ölçekte bir düzenleme ihtimali ve eğilimini de içerdiğine dikkat çekmiştir.

13. Konferansımıza göre, **hak**, ancak insanın varlıksal temelini oluşturan özellik ve unsurlar dışında kalan konularla ilgili olarak tartışılabilir bir kavramdır. İnsanın kendiliğinden sahip olduğu, *kendi dışından belirlenmiş olarak hazır bulunduğu* etnisite, anadili, cinsiyet, deri rengi gibi özellikler hak dağıtımında ve haklardan mahrum bırakmada bir ölçüt olarak kullanılamaz. Dolayısıyla insanların kendi ana dillerini iletişim, toplumsallaşma ve eğitim gibi kişiliğin ve insani olanakların gelişiminin ön şartı niteliği taşıyan alanlarda kullanmaları hak tartışmalarının konusu bile olamaz. Şayet böyle bir tartışma yine de yapılacaksa, bu tartışmayı haklılaştırabilecek yegane meşru zemin, mevcut toplumsal, siyasal ve hukuksal bütün engelleri ortadan kaldırma amacına yönelik bir mücadelenin zemini olabilir.

14. Bu belirlemelerden hareketle, konferans, "azınlık" ve "çoğunluk" kavramlarının, esasında hiçbir toplumun hak etmediği kategorilerin inşasına temel oluşturduğu sonucuna varmıştır. Bu nedenle, açık bir egemenlik ilişkisine gönderme yapan; çokluğun üstlüğe, azlığın da astlığa temel alınmasına yol açan bu kategorileri ilkesel düzeyde reddediyoruz. Ancak bu reddedişin, bugün hem uluslararası hukuk belgelerinde hem de ilgili literatürde "azınlık hakları" kapsamında sayılan imkan ve güvencelerin de reddedilmesi anlamına gelmediğini vurgulamak isteriz. Esasen bu imkan ve güvencelerin, bu tür bir kategorileştirmeye gerek kalmadan, insanın doğuştan sahip olduğu varlıksal temeliyle ilgili dokunulmaz, vazgeçilmez ve inkâr edilemez haklar olarak temel haklar olarak kabulü gerekir. Bunların inkârı, bizatihi hak öznesinin yok sayılması anlamına gelir. Kişi olmanın ön şartı olan imkan ve güvenceler, her türlü hakkın da yaşamsal temelini oluşturur.

15. Bununla beraber, bu imkan ve güvencelerin tanınmamasının ve ihlal edilmesinin sıkça rastlanan bir ulus-devlet pratiği olduğu da bilinen bir gerçektir. Bu pratiklerden kaynaklanan tahribatın önlenmesi ve

telafi edilmesine yönelik mekanizmaların oluşturulması tartışma götürmez bir ihtiyaçtır. Bu çabalar, kural olarak eşitlik ilkesini esas almalıdır. Ancak eşitlik ilkesinin uygulanmasını anlamlı kılabilmek için, devlet pratikleri yüzünden doğan derin mağduriyetlerin öncelikle telafisi şarttır. Bu bağlamda, belirli bir süre için "*pozitif ayrımcılığın*" da zorunlu olduğunu düşünüyoruz.

16. Burada sözü edilen sorunların çözümü yönünde somut öncelikleri bir kenara bırakmadan, kalıcı çözümün devlet-toplum-kişi ilişkilerini bir bütün olarak kapsayan genel bir toplumsal/siyasal proje içinde mümkün olduğunu düşünüyoruz. Bu proje, kendini toplumun üzerinde konumlanmış bir devlet anlayışı ve pratiğinin geride bırakıldığı, kendisinde herhangi bir etnisiteye, dine veya belirli bir gruba has özellikleri diğerlerine dayatma hakkı görmeyen uygar ve demokratik bir siyasal örgütlenmeyi öngörür. Bu siyasal örgütlenmeye esas alınacak kamu kavramının, bütün insanlığa şamil, kabul edilebilir bir çerçeve olması gerektiğini, daha büyük bir kamu, yani **insanlık** ile çelişki içinde olamayacağını vurgularız. Bu, aynı zamanda kültürlerarası etkileşim ve kültürlerin birbirlerine açılma imkanını gerekli kılan bir bakış açısıdır.

Konferansımız, bu çerçevede acil sorun alanlarını ve önerilerini belirlemiştir:

18. İnsanların kendi yaşam tarzlarını ve kültürlerini tercih etme, kurma ve anadillerini her alanda serbestçe kullanma haklarının önündeki her türlü engel kaldırılmalıdır. Devletin kimlik belirleme, tanımlama ve empoze etme yetkisi yoktur. Vatandaşlık, içi belirli bir kimlik ve kültür tarifiyle doldurulabilecek bir kavram değil, mevcut ve mümkün bütün kimlik ve kültürleri eşit derecede güvence altına alacak bir statüdür. Devlet, kişilerin ve/veya grupların bu haklarını kullanmalarına yönelik tehdit ve benzeri girişimleri bertaraf etme yükümlülüğü altındadır.

19. Toplumda kendisini çoğunluk olarak tanımlayan veya devletin böyle tanımladığı kimlik ve

kültür, herhalde büyük insanlık olarak tanımladığımız ortak değerler, deneyimler ve kazanımlar manzumesinin indirgenmiş, kısıtlanmış halinden başka bir şey değildir. Bu durum, bu kültürün kendisinden üstün veya aşağı gördüğü diğer kültürlerle arasında hiyerarşik ve gerilimli bir ilişki doğmasına yol açar ve en başta kendisinde tahribat yaratır. Bu nedenle, çoğunluk olarak tarif edilen kültürün azınlık olarak görülen diğer kültürlerle arasındaki eşitsizlik ilişkisinin giderilmesiyle yetinilemez; ayrıca bu tahribatın bilincine varması ve kendisiyle hesaplaşması zorunludur. Bu bağlamda ırkçı, dışlayıcı, tahakkümcü, etnik merkezci her türlü söylem ve pratiğin, güce tapınmayı esas alan her türlü anlayışın devlet ve toplum yaşamından tasfiyesi, uygar ve barışçı bir topluma gidişte önşarttır.

20. Hukuk sisteminin bu bakış açısıyla köklü bir şekilde yeniden ele alınması ve düzenlenmesi şarttır. Hukuk ve adalet sistemimizdeki zorunlu yapısal düzenlemeler ihtiyacını bir kenara bırakırsak; pozitif hukuk düzleminde, insanların bu en doğal ve tartışmasız haklarının önündeki engellerin anayasadan başladığını tespit ederiz. Bunun dışında günlük yaşamı düzenleyen mevzuatın da, insanın kendisini kişi olarak kendi varlığıyla ortaya koymasına ve geliştirmesine engel olan düzenlemelerle dolu olduğunu hatırlatırız.

21. Uluslararası insan hakları hukukunun, eleştirel bakış açısını da ihmal etmeden, önemli bir kaynak olarak kullanılabileceğini düşünüyoruz. Bu çerçevede Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinin de bu konuda önemli imkanlar içerdiğinin altını çiziyoruz. AB'ne katılım koşullarının esasını Türkiye için zorunlu bizim de burada bir kısmına değindiğimiz demokratik düzenlemelerin oluşturduğunu bilerek, bu süreci geciktirmek veya sekteye uğratmak için Avrupa sağıının kullanma eğiliminde olduğu ve Türkiye'de kimi çevrelerin işine gelen milliyetçi ve ayrımcı provokasyonlara karşı uyanık olunması gereğinin de altını çizmek isteriz. Türkiye, şimdiye kadar toplumun zengin kültürel birikimi taşımasına

ve temsil etmesine engel olan devlet tasarruflarıyla ve egemen tarih anlayışla hesaplaşarak, bu zenginliği AB'ne taşımak ve bu geniş kurumsal çerçeve içinde paylaşmak durumundadır.

III. Zorunlu Göç Sorunu

Konferansımız, Türkiye'de yaşanan zorunlu göç ve buna bağlı problemleri anlamayı; bu problemlere çözüm önerileri getirmeyi amaçlamıştır. Çalışma grubu, Türkiye tarihinin farklı dönemlerinde yaşanan zorla göçertme uygulamalarının da ışığında, Kürt sorununa bağlı zorla göçertme uygulamalarını öncelikle değerlendirmiştir. Ancak, bir insan hakları ihlali olarak zorunlu göçün nasıl yaşandığının yanı sıra zorunlu göçün farklı alanlardaki sonuçları üzerinde durulmuştur. Çalışma grubu, zorunlu göçmenlerin farklı düzeylerdeki sorunlarının çözümüne ilişkin öneriler çıkartmayı da hedeflemiştir.

Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinden batıya zorunlu iskan uygulamaları Cumhuriyet tarihi boyunca yapılmıştır. Bu uygulamalarda, önceden belirlenmiş nüfusun yine önceden belirlenmiş batı illerinde zorunlu iskana tabi tutulması yasa ile tanımlanmış ve geride kalan malları için de yapılacak işlemlere açıklık getirilmiştir. Ancak, bugün yaşanan göç Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde yer alan hemen hemen tüm illerdeki binlerce kırsal yerleşme biriminin boşaltılmasıyla orantılı olarak kitlesel bir nitelik taşımakta ve süreç bu yönüyle aynı bölgeden geçmişte yaşanan zorunlu iskan olaylarından gerek biçimi gerek sonuçları açısından ayrılmaktadır.

Konferansımız, zorunlu göç sorunu ile ilgili olarak şu sonuçlara varmıştır:

22. Zorunlu göç, temel hakların ve yurttaş haklarının bütün alanlarında ihlalleri kapsayan karmaşık ve zincirleme bir insan hakları ihlalidir. Zorunlu göçmenler, yalnızca boşaltılan ve/veya yakılan köylerin halkını değil, aynı zamanda kırsal ya da kentsel alanlarda şiddet ve güvensizlik ortamından kaçmak zorunda kalan geniş bir kesimi

ve idari bir uygulama olarak bölgeden sürülen kamu görevlilerini de kapsamaktadır.

23. 20. yüzyılda Türkiye'de yaşanan zorunlu göç deneyimleri, genellikle Türkiye'yi homojenleştirmeyi amaçlayan politikalarından kaynaklanmıştır. Devlet organları ve yetkililer, Türkiye'nin siyasal, ekonomik ve sosyal sorunlarından bazılarını, zorunlu göç uygulamalarıyla örtmeye çalışmış; bu uygulamalara maruz kalan halk kesimleri, kendi kaderine terk edilmiştir.

24. 1990'lı yıllarda Kürt sorununa bağlı olarak yaşanan zorunlu göç, Türkiye'nin doğu ve güneydoğu coğrafyasına yönelik ayrımcı politika ve uygulamaların, silahlı çatışma ortamında, sınırsız ve hızlı bir şekilde uygulanması olarak yaşanmıştır.

25. Zorunlu göç, sosyal, ekonomik ve siyasal tahribatın yanı sıra, birden fazla etnik ve/veya kültür gruplarının da tahrip olmasına yol açmıştır.

26. Zorunlu göç, kırsal halkın üretim araçlarının tahrip edilmesi ve üretimden kopartılması sonuçlarını da getirmiştir.

27. Zorunlu göç, özellikle kadın ve çocukları etkilemiş; toplumsal geleceğimizin karartılması sonucunu getirmiştir.

28. Zorunlu göç, hem demografik ve çevresel bakımdan, hem de siyasal, sosyal ve ekonomik bakımlardan radikal bir altüst oluşu ve kapsamlı tahribata yol açmıştır. Bu durum, devlet otoriteleri açısından bir yanlışlık ya da eksiklik değil, sistemli bir tercihin sonucudur.

29. Zorunlu göç, göçmenlerin yoğun olarak göç ettiği, yerleştiği ya da göç silsilesi içinde uğradığı kentsel merkezler açısından da, çevresel ve kentsel dokunun bozulmasına yol açmıştır. Özellikle bölgedeki büyük merkezlerden, zorunlu göçün getirdiği sosyal problemler nedeniyle de göç yaşanmıştır.

30. Zorunlu göç, başta cinsel şiddet olmak üzere, aile içi şiddeti tırmandırmıştır; bunun sonucunda

bölgede kadın intiharları artmıştır ve daha da artacağından endişe edilmektedir.

31. Zorunlu göç sorununun çözümü, bu uygulamaya yol açan siyasal sorunların ve bu uygulamanın gerçekleştiği ortamdaki sosyal ve ekonomik sorunların çözümünü de içeren, kapsamlı bir çözüm programını gerektirmektedir.

32. Zorunlu göç, devlet otoritelerince sistematik bir politika olarak uygulandığından, bu ihlalin sonuçlarının giderilmesi ve mağduriyetlerin tazmin edilmesi, devletin yükümlülüğüdür.

33. Zorunlu göç mağdurlarının geri dönüşlerinde, tapu kayıtlarıyla birlikte, zilyetlik hakları esas alınmalıdır. Kırsal ve kentsel alanlardan zorla göç ettirilen ya da zorunlu olarak göç edenlerin maddi zararlarını tespit etmek amacıyla, hükümet dışı kuruluşların da içinde yer aldığı bir tespit komisyonu kurulmalıdır.

34. Çözüme ilişkin uygulamaların ana aktörleri, yerel yönetimler ve zorunlu göçmenlerle doğrudan ilişkili olan hükümet dışı kuruluşlar olmak durumundadır. Bu bakımdan, merkezi yönetimin yerel yönetimlere fon aktarması zorunludur.

35. Zorunlu göç sorununun asli çözüm yolu geriye dönüşün sağlanması olmakla birlikte, göçmenlerin yeni yaşam ortamlarını özgürce seçmesi ve oluşturması gerekmektedir.

36. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde sonuçlanan zorunlu göçle ilgili davalardaki kararlar emsal alınarak, bütün zorunlu göç mağdurlarına tazminat ödenmesi talep edilmelidir. Hükümetin bu dava sonuçlarının yaptırımlarını yerine getirmemesi, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine iletilmelidir.

37. Zorunlu göç uygulamasının siyasal ve hukuksal çerçevesini ve esin kaynağını oluşturan Olağanüstü Hal uygulaması, bütün hükümleri ve sonuçlarıyla birlikte kaldırılmalıdır.

38. Yerleşim bölgelerindeki kara mayınları ve insan hayatını tehdit eden diğer unsurlar tespit edilerek acilen temizlenmelidir.

39. Geri dönüş önünde sosyal psikolojik bir engel olan koruculuk uygulaması kaldırılmalıdır. Zorla korucu yapılmış olanlar için, sivil hayata katılımları yönünde rehabilitasyon olanakları geliştirilmeli ve acilen uygulanmalıdır.

40. Anadilde eğitim ve yayın da dahil olmak üzere ifade özgürlüğü sağlanmalı, bölge nüfusunun kamu hizmetlerinden yararlanması yönündeki bu engel kaldırılarak kamu görevlilerinin halkın anadilinde iletişim kurması sağlanmalıdır.

41. Yaşam ortamlarının onarılması ve yenilenme sinde, kadınlara ağırlıklı inisiyatif ve rol tanınması, temel bir çalışma ilkesi olarak benimsenmelidir.

42. Kırsal ve kentsel yaşam ortamlarında çevresel koşullara uygun ve emek yoğun üretim olanakları ve teknikleri geliştirilmelidir.

43. Azınlıkların yerleşim yerleri, kültürel ve çevresel ortam da geliştirilerek korunmalı ve geri dönüşleri için özel çaba sarf edilmelidir.

44. Göç alanında çalışan sivil toplum kuruluşları, zorunlu göçün nedenlerini ve sonuçlarını tüm Türkiye kamuoyuna duyurulmasını, toplumsal farkındalığın ve duyarlılığının artırılmasını sağlamak, kısacası sosyal barışın ve birlikte yaşama koşullarının yaratılmasına katkıda bulunmak amacıyla, çalışmalarını birleştirmeli ve zorunlu göçü hafızalara yerleştirecek bir günü tespit ederek, bu günde ortak etkinlikler gerçekleştirmelidir.

IV. Cezaevleri Sorunu

İnsan hakları bakımından ceza hukukuna ve infaz uygulamalarına ilişkin temel ilkeler şöyledir:

45. Devletlerin öncelikli yükümlülüğü, suç üreten koşulların ortadan kaldırılmasıdır; insan haklarının kullanımı ise, hiçbir koşulda ceza konusu olamaz.

46. Özgürlüğünden yoksun bırakmayı kapsayan cezalandırma pratikleri, ancak istisnai olarak uygulanması halinde meşrudur; devletlerin yetkili

organları, cezaevlerine alternatif ceza yöntemleri geliştirmekle yükümlüdür.

47. Kişiyi özgürlüğünden yoksun bırakan uygulamalar, ancak hukuka uygun olarak, bağımsız ve yansız mahkemeler tarafından adil bir yargılamanın sonucunda verilen bir hükme dayanması halinde meşrudur; mahkumiyet öncesi tutuklama, ancak istisnai ve geçici bir önlem olarak uygulanabilir.

48. Özgürlüğünden yoksun bırakılan kişiler, hiçbir temel haklarından yoksun bırakılamaz.

49. Ağır bir insan hakları ihlaline uğrayan, özellikle işkence gören kişiler, tedavi edilmedikçe ve biyopsişik bütünlüklerini korumaya uygun koşullar sağlanmadıkça özgürlüklerinden yoksun bırakılamaz.

Bu ilkelere ve insan hakları aktivistlerinin dünyayı suç ve cezadan arındırma çabalarına karşın, pratikte başta ABD ve başka bir çok gelişmiş ülkede şiddet içeren suçların azalmasına karşın cezalandırılan kişilerin sayısında hızlı bir artış bulunmaktadır. Buna paralel olarak cezaevlerinin sayısı da bütün ülkelerde artmakta, izolasyona dayalı yüksek güvenli yeni model cezaevleri yapılmaktadır. Cezaevleri özelleştirilerek suç ve ceza, kârlılığı yüksek bir endüstri haline getirilmektedir. Adeta suçlu yaratmaya yönelik uygulamaların geliştirildiği bu sistemde, ceza infazının koşulları ağırlaştırılmakta ve mahkumların emeği sömürü kaynağı haline getirilmektedir. Küreselleşmeye paralel olarak yaşanan bu gelişmeler, cezaevleri sorunları açısından dikkat edilmesi gereken önemdedir. Türkiye'de F-tipi cezaevleri de bu anlayışın bir ürünü olarak gündeme gelmiştir, gelecekte ülkemizde de yaşanacak olan olumsuz bir sürecin ilk habercisidir. Bu kaygıların ışığında, Konferansımız, şu talepleri öne sürmüştür:

50. Mahkumlar, "angarya yasağı"nın istisnası olmaktan çıkarılmalıdır. Zorla çalıştırma bir insan hakkı ihlalidir. Bu bütün insanlar için olduğu gibi, mahkumlar için de geçerlidir. Ancak mevcut ulusal ve uluslararası düzenlemeler, mahkumların

çalışmaya zorlanmasına izin vermektedir. Angarya yasağı mahkumlar için de kabul edilmelidir.

51. Yeni hapisaneler açılmamalıdır. Devlet mali kaynaklarını yeni hapisanelere değil, eğitim ve sağlık gibi toplumsal hizmetlere harcamalıdır. Daha çok hapisane değil, daha çok okul ve hastaneye gereksinim vardır.

52. Adil yargılanma için savunma hakkının kısıtlanmadan kullanılabilmesi zorunludur. Savunma yargılamanın her aşamasında kabul edilmelidir. Gözaltı aşamasında, avukat yardımından yararlanmayı, suçlara göre engelleyen ayrımcı düzenlemeler yürürlükten kaldırılmalıdır.

53. Avukatların savunma görevini gerektiği gibi yapabilmeleri için; avukatsanık görüşmelerinde ve yazışmalarındaki her türlü kısıtlayıcı, engelleyici uygulamaya ve davranışa son verilmelidir. Cezaevlerinde avukatların üstünün aranmasını evrakının kontrol edilmesini öngören 6 Ocak 2000 tarihli protokol, ayrıca tecrit ve acil durumlarda mahkumların hayatını tehlikeye sokabilecek kısıtlayıcı hükümlerin de kaynağı olduğundan yürürlükten kaldırılmalıdır. Savunma hakkını kısıtlayıcı uygulamalar yaptırıma bağlanmalıdır.

54. Türkiye'de cezaevleri sorunu özünde ceza infaz rejimi sorunudur. Çözüm için harcanan tüm çabaların bir sonuca ulaşabilmesi bakımından, sorun böylesi bir bütünlük içinde kavranmalıdır. Cezaevleri yönetimine ilişkin mevzuat 1930'larda düzenlenmiş ve bugünün ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktır. Bu kanun çeşitli maddeleri kanun hükmünde kararnamelerle iptal edilmiş ve Anayasa Mahkemesince KHK'lerin iptali üzerine tekrar yürürlüğü girmiştir. Mevzuat boşluğu her yeni bakanın adı ile anılan genelgelerle doldurulmaya çalışılmış, buna kimi cezaevi yöneticilerinin keyfilikleri de eklenince cezaevlerinde büyük sorunların yaşanmasına neden olmuştur. İnsan haklarının genel ilkeleri ve BM Asgari Standart Kuralları da gözetilerek, yasal düzenlemelerin ivedilikle yapılması zorunludur.

55. Konferansımız, İnfaz Yasasının yeniden gözden geçirildiği ve yeni bir tasarı hazırlandığı konusundaki bilgilerin ışığında, söz konusu tasarının TBMM'ne sunulmasından önce kamuoyunun tartışmasına açılmasını; ilgili kuruluşların (TBB, TTB, TMMOB, insan hakları kuruluşları ve ilgili diğer kuruluşların) görüşleri alınarak, bu görüşler ışığında yeniden düzenlenmesini talep etmektedir.

56. İnfaz hukuku, bilim dalı olarak Hukuk Fakülteleri programlarında yer almalıdır. Ayrıca TBB ve Adalet Bakanlığı, meslek içi eğitim kursları ile infaz hukuk eğitimi yapmalıdır.

57. Tutuklu ve hükümlü hakları, infaz yasası içinde açıkça yer almalı; bu hakları bildiren bir kitap hazırlanarak, tutuklu ve hükümlülere cezaevlerine girişte verilmelidir; insan haklarına aykırı anlayışlarla hazırlanan mevcut belgeler, kullanımdan kaldırılmalıdır.

Konferansımız, ilgili kurum ve kuruluşlarla birlikte tutuklu ve hükümlü hakları bildirgesi hazırlamayı ve bunu kamuoyuna sunarak yasal planda kabulünü sağlamayı önümüzdeki dönemin ana görevlerinden biri olarak kabul etmektedir.

58. İnfaz Hukukunun birinci ilkesi, "tutuklu ve hükümlü önce insandır" olmalıdır. Tutuklama ya da infaz tamamen özgürlükten yoksunluk değildir. Belirli bir alanda muhafaza dışında bireye bağlı tüm özgürlüklerden tutuklu ve hükümlünün yararlanması bir zorunluluktur. Suç dışarıda, suçlu içeride kalır anlayışı egemen kılınmalıdır.

59. İnfazın yasallığını ve hukuka uygunluğunu denetleyecek mercii, İnfaz Hakimliği olmalıdır. Günlük yaşamın düzenlenmesi ve disipline edilmesine ilişkin her türlü karara tutuklu, cezaevi savcısı, temsilciler, cezaevi pedagoğu, eğitimcisi, avukatı ve cezaevi müdürü eşit koşullarda katılmalıdır.

60. Her cezaevinde baro tarafından görevlendirilmiş ve finanse edilmiş, alanında eğitilmiş,

mahpusların kişisel haklarını korumakla görevli bir cezaevi danışman avukatı görev yapmalıdır.

61. Ceza infaz kurumlarının ve hizmetlerinin denetimi, resmi ve sivil gruplarca yapılmalı, bu gruplar Adalet Bakanlığı müfettişleri, TBB, infaz avukatları, TTB, TMMOB, insan hakları kuruluşları ve konuyla doğrudan ilgili hükümet dışı kuruluşların hukuk kurumlarının temsilcilerinden oluşmalıdır. Anılan sivil denetim guruplarının da, cezaevi idaresi hakkında dava açma hakları olmalıdır.

62. Hükümlülerin ceza sürelerinin bitiminden önce istihdamlarının sağlanabilmesi ve sosyal hizmet sağlanması için var olan yasal düzenlemeler geliştirilerek, bu maddelerin uygulanmasını sağlayacak ara kurumlar oluşturulmalıdır.

63. Hükümlülük süresindeki çalışma, yasal süre ile sınırlandırılarak asgari ücret ve sigortaya bağlanmalıdır.

64. Tutuklu ve hükümlülerin cezaevinde ihlal edilen hakları nedeniyle yargısal yollara başvurmaları özendirilmeli ve desteklenmelidir.

65. Açlık grevlerine karşı kamuoyunda oluşan kanıksama ve duyarsızlık halinin ortadan kaldırılması için etkili yöntemler ile tarafların dikkati çekilmelidir. Cezaevlerinde insani olmayan yaşam koşulları ile birlikte uygulanan baskılar beraberinde açlık grevlerini ve ölüm oruçlarını gündeme getirmiştir.

66. Cezaevlerinde temel sorun, tutukluların tedavi edilmelerinin koşullarının yaratılamaması ya da bu koşulların düzeyinin son derece düşük olmasıdır. 20 yıla yakın bir süredir uygulanan cezaevleri politikaları, tutuklu ve hükümlülerin sağlık sorunlarını her geçen gün arttırmıştır. Sağlık konusunda önlem olarak cezaevlerinin bulunduğu her yerdeki hastanelerde tutuklu ve hükümlü koğu su bulunmalıdır.

67. Cezaevlerinde yeterli sayıda hekim ve sağlık elemanı bulunmamaktadır. Cezaevlerindeki sağlık ekipleri, yeterli sayı ve niteliğe ulaştırılmalıdır. Cezaevi hekiminin sicil amiri, cezaevi müdürü

olmamalıdır. Cezaevi hekimi, en azından Sağlık Bakanlığına bağlı çalışmalıdır.

68. Bugün cezaevlerinde yüzlerce hasta tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır. CMUK 399. madde akıl hastalığı ya da cezanın infazı halinde hükümlünün hayatı için kesin tehlike oluşması halinde infazın ertelenmesini öngörmektedir. CMUK 399 maddeye benzer bir düzenlemenin tutuklar için de uygulanmasının önündeki engeller kaldırılmalıdır.

69. Geçmiş dönemlerdeki açlık grevlerinden kaynaklanan ciddi düzeylerdeki kalıcı bedensel ve zihinsel hastalıkları olan tutuklu ve hükümlüler, acilen salıverilerek tedavi edilmelidir. 1996 yılında 12 kişinin ölümüyle sonuçlanan açlık grevlerinden sonra, tüm uyarı ve müdahalelere rağmen açlık grevi yapan tutuklu ve hükümlülerin tedavileri gerekli biçimde yapılmamıştır. Bunun sonucunda onlarca tutukluda kalıcı zihinsel ve bedensel hasar oluşmuştur. Sürmekte olan açlık grevlerine bu olumsuz deneyim dikkate alınarak yaklaşılmalı, yaşamsal tehlikenin boyutu daha da artmadan, tıbbi bakımın gereklilikleri önündeki engeller kaldırılmalı;

70. ( ) ıvlerindeki hak ihlallerinin tespit ve araştırılması sırasında belge ve bilgiler, kamunun denetimine sunulmalıdır. Hem icracı hem denetleyici konumdaki yöneticilerin olayların üzerinin örtülmesine yönelik tutumlarına karşı önlem oluşturacak düzenlemeler yapılmalıdır. Delilleri saklayan ve ortadan kaldıranlar hakkında yaptırım uygulanmalıdır. Güvenlik anlayışı ile insan hakları kavramları karşı karşıya getirilmemelidir.

71. Konferansımız, bugün özellikle siyasi mahkumların sorunuymuş gibi görünen F-tipi cezaevi uygulamalarını, tüm tutuklu ve hükümlülerin toplu yaşamdan soyutlanmalarını ve ortak yaşamın sağladığı insani dayanışma olanaklarını yok etmeyi hedefleyen bir düzenleme olarak görmektedir.

72. Ceza ve infaz uygulamasında cins ayrımcılığına dayalı hukuk anlayışı terk edilmeli, cezaevlerinde kadın ve çocukların başta cinsel taciz

olmak üzere her türlü olumsuz etkilerden korunması için düzenlemeler yapılmalıdır. Cezaevlerinden çıktıktan sonra da, iş bulmalarında öncelik sağlanmalıdır.

73. Ceza ve tutukevlerinde iç ve dış güvenliğin iki ayrı kurumda olması hukuka aykırıdır. Çift başlılık kaldırılmalı ve yetkiler Adalet Bakanlığında toplanmalıdır.

74. Terörle Mücadele Yasasının infaz hukukunda yarattığı eşitsizliğin acilen giderilmesi için yasanın ilgili maddelerinde değişiklik yapılmalıdır.

75. Tutuklu ve hükümlü haklarının korunması gerçek anlamda cezaevi çalışanlarının haklarının da korunmasıyla olanaklıdır. İnfaz koruma memurlarının özlük hakları ve ekonomik sorunları çözülmelidir. Cezaevi çalışanlarına insan hakları ilkelerine dayalı infaz eğitimi verilmelidir. Cezaevlerinde siyasi kadrolaşmanın önüne geçilmelidir.

V. Medya ve İnsan Hakları

Konferansımız, öncelikle, medyanın insan hakları ihlallerine yol açmasına ve genel olarak insan haklarına kayıtsızlaşmasına zemin oluşturan etkenler üzerinde durmuştur. Bu etkenler şöyle sıralanabilir:

76. Devlet otoritesinin medyayı ve düşünce-ifade özgürlüğünü yasal ve fiili yollarla baskı altına aldığı, dahası manipülasyon aracı olarak kullandığı bilinmektedir. Ülkenin başka yerlerinde satılabilen alınabilen 14 gazete ve derginin OHAL bölgesine sokulmaması, bu baskıların çarpıcı ve utanç verici uç noktasıdır. Ancak, resmi ideolojiyi içselleştiren egemen medyanın kendisini devlet otoritesi yerine koyma alışkanlığı, belki bundan da büyük bir sorundur. Yabancı medya çalışanlarının potansiyel 'ajan' olarak gören yayınlara, bunun tipik göstergelerinden biri olarak dikkat çekilmiştir.

77. İçinde bulunduğumuz dönemde medyanın büyük sermayenin kilit bir sektörü olarak örgütlenmesi ve yoğun tekelleşme, medyayı

tekseleştirmekte, haber, bilgi ve düşünce üretiminin bağımsız potansiyelleri önünde büyük bir engel oluşturmaktadır. Çıkara dayalı manipülasyonu ve kişilik haklarını çiğneyen linççi bir yayıncılık anlayışını teşvik eden tekelci yapı; medya çalışanlarının ekonomik ve sosyal haklarını kullanmalarını (sendikalaşmayı) da sistematik olarak engellemektedir.

78. Konferansımız, kitle iletişim araçlarına salt yansız bir teknik araç gözüyle bakılamayacağını vurgulamaktadır; medyanın işleyiş mantığı, insan haklarını ihlal ihtimalini sistematik olarak artırmaktadır. Özellikle televizyon, ilginçlik-çarpıcılık zorlaması, zaman ve sürat baskısı, görselliğin egemenliği ve manipülasyona sınırsız olanak tanıyan kurgu imkanı gibi nedenlerle, bu bakımdan öncelikli bir sorun odağıdır. Bu nedenle televizyonun -onun yanı sıra radyonun- insan hakları açısından özellikle denetlenmesi, sorgulanması gerekmektedir.

Muhafif veya genellikle insan hakları ihlallerinin mağdurlarının sesini duyuran medyada da insan hakları ilkeleriyle bağdaşmayan sunuşlara pekala rastlanabilmesi, medyanın yapısından/doğasından kaynaklanan sorunların bir göstergesi olarak dikkat çekicidir.

79. Konferansımız, medya çalışanlarının, sadece genel ekonomik-sosyal-politik ortam (yozlaşma) ve ideolojik ve ekonomik bağımlılık nedeniyle değil, mesleki deformasyonun da katkısıyla insan haklarına duyarlı olmayan yaygın alışkanlıklardan (Saldırgan bir cinsiyetçilik, sıradan ırkçılık, haber nesnelileriyle özdeşleşme vs.), zihniyet kalıplarından arınmış olmadığı olgusuna dikkat çekmektedir.

Konferansımız, bu manzara karşısında öncelikle şu temel talepleri yineleme gereği duyar:

80. Anti-tekel yasaların çıkarılması ve bu yasaların medya alanında özel bir titizlikle uygulanması, iletişim özgürlüğünün bir gereği olarak, inatla takip edilmesi gereken bir taleptir.

81. Medyanın sahiplik yapısının, medya dışı sektörlerle bağıntısının kesilmesini sağlayan yasal

düzenlemelerin kağıt üzerinde kalmaması yine ısrarla talep edilmelidir.

82. Medya çalışanlarının sosyal ve ekonomik haklarının gerçekleşmesi açısından bir şart olan güçlü sendikaların kurumsallaşması, medyanın bağımsızlığı yönünden de ilerletici bir etken olacaktır.

83. Bu yasal ve kurumsal taleplerin temelinde, medya faaliyetinin, devletle özdeş olmayan bir kamusal sorumluluk alanına ait olması gerektiği unutulmamalı, unutturulmamalıdır. Bu kamusal kimliğin oturtulması ve bunu talep eden bir toplumsal bilincin yaratılması için çaba harcanmalıdır.

84. Resmi dil dışı anadillerde haber alma ve yayın yapma önündeki engeller, hem insan hakları bakımından hem de basın-yayının kamusal işlevleri gerekleri açısından temel bir sorun oluşturmaktadır, bu engellerin kaldırılması için çaba harcanmalıdır.

85. Konferansımız, kamu kurumu niteliğinde bir özerk meslek örgütlenmesi fikrinin risk ve avantajlarını da tartışmaya açılmıştır. Yakın zamanda oluşturulmaya çalışılan bağımsız gazeteci inisiyatifleri ve özellikle internet üzerinden yayın yapan medya izleme projeleri önemsenmelidir.

86. Ombudsman/okur temsilciliği uygulamasının şu andaki gibi tek gazeteyle sınırlı kalmayıp medyanın tümüne yaygınlaştırılması son derece yararlı olacaktır. Keza okur / izleyici inisiyatiflerinin süreklilik ve örgütlülük kazanmasıyla, küçümsenmeyecek iyileştirmeler sağlanabileceği hesaba katılmalıdır.

87. İnsan hakları aktivistleri, medyanın mevcut işleyişine, rutinine gündelik müdahale için çaba göstermeli, bunun için gerekli araçları geliştirmeye çalışmalıdırlar. Bu doğrultuda yapılabilecekler şöyle sıralanmıştır:

i) Medyada insan hakları ihlallerini teşhir etmeye dönük sürekli bir izleme faaliyeti zorunludur. Bu, sadece görünür gelecekte değil, medyanın sözü edilen yapısal özelliklerinden dolayı, ideal-ütopik bir medya ortamında da gerekli olacaktır. Bununla ilgili

mevcut gazeteci örgütlerini uyarmak ve bunların beyan ettiği etik ilkelere uyulmasının sağlanmasını takip etmek, önem taşımaktadır. TGC'nin 'Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi', bu ilkelerin etkili ve bütünlüklü bir belgesi olarak uygulanmalıdır.

ii) Medya çalışanlarının insan hakları duyarlılığını geliştirmeye dönük bir tür 'hizmet içi eğitim' faaliyeti tasarlanmalı, buna bağlı olarak, insan haklarını ihlal eden haber/sunum kalıplarını örnekleyecek eğitim materyali (rehber/broşür ve kaset) hazırlanmalıdır.

iii) Medyanın insan hakları ihlallerini izleyip kaydetmekle yetinmeyerek, ihlallerle ilgili mağdurlara hukuki yardım sunarak -ya da re'sen- (ilk akla gelen yol olarak tazminat davalarıyla), medya üzerinde bir denetim ve yaptırım gücü oluşturma tasarısı, İHD ve TİHV yönetimlerine önerilmelidir.

Konferansımız, ele alınan konuların çeşitli yönleriyle ilgili olarak daha geniş ve ayrıntılı tartışmalara duyulan gereksinimi belirlemekte ve insan hakları tartışmalarının geliştirilmesini temenni etmektedir.

İNSAN HAKLARI DERNEĞİ
HUMAN RIGHTS ASSOCIATION

Tunalı Hilmi Cad. No: 104/4, Kavaklıdere-Ankara
Tel: (312) 432 09 57 Tel/Faks: (312) 425 95 47
www.ihd.org.tr posta@ihd .org.tr

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VAKFI
HUMAN RIGHT FOUNDATION OF TURKEY

Menekşe 2 Sok. 16/6, 06440 – Kızılay/Ankara
Tel: (312) 417 71 80 Tel/Faks: (312) 425 45 52
www.tihv.org.tr – tihv@ tr-net.net.tr

Heinrich Böll Vakfının katkılarıyla...